

társadalmának. Ezt írja magáról: „*I am a Cantabrigian both by birth and by mode of life. Here I first enjoyed the light of day, and, what is far greater, was instructed in pure religion and the rules of the liberal sciences.*” Magyar orvostörté-
 nések számára külön érdekességet jelent, hogy Bright kortársa volt pl. Henisch-
 nek (1549—1618), Jordannak (1539—1585) Jeszenszkynek (1566—1621) és
 Bánfihunyadynak (1576—1648). A különböző életutak és művek tanulmányo-
 zása, melyre jelen esetben kitűnő alkalom nyílik, világossá teszi, hogy a XVI.
 század orvosi műveltsége kevésbé volt differenciált, mint napjainkban. Koruk
 tudományának és saját képességeiknek a szintjén igen jó „praktizáló orvosok”
 voltak. Brightnél külön figyelmet érdemelnek azok a megállapítások (*Treatise
 on Melancholy*), melyeknek hatását Shakespeare hőseinél követhetjük nyomon.
 Utalunk itt Dover Wilson: *What Happens in Hamlet* (1935) című érdekfeszítő
 tanulmányára, amelyből a bevezetés írója bőven merít. Minden könyvismertetés
 legnagyobb ellensége a közhely és most mégis le kell írnom, hogy minden érdek-
 lődőnek őszinte szívvel ajánlom ezt a rövid, de igen tartalmas művet.

Pataki Zoltán

Lhotsky, Alphons: *Aufsätze und Vorträge*. Band I. Hrsg. Wagner, Hans und
 Koller, Heinrich. München, R. Oldenbourg Verl. 1970. 388 S.

1968-ban halt meg Alphons Lhotsky, korunk egyik nagy történettudósa.
 Az osztrák középkor történeti forrásainak legkiválóbb ismerője volt, aki — az
 egész középkorra vonatkozó nem mindennapi ismeretanyag birtokában — spe-
 cialisan Ausztriára irányuló vizsgálódásaival összeurópai összefüggések felisme-
 résig jutott el. Híre messze túljutott hazája határain: iskolát teremtett — töb-
 bek között tudományos igényességű módszerével, hatalmas nyelvtudásán alapuló
 beleélőképességével, differenciált és rendkívül eredeti gondolkodásmodjával.
 A történelmi jelenségeket a korunk természettudományára jellemző elmélyült-
 séggel, minden ismérvük megfogalmazására törekedve és ugyanakkor összefüggé-
 seikben vizsgálta. Többek között az ő vulgarizálásellenes tevékenységének kö-
 szönhetjük, hogy kezdjük megtalálni a középkor *mélto* — nem egyértelműen
 „sötét” vagy egyértelműen „ragyogó” jelzőkkel illetett — értékelését az európai
 történelem korszakai között.

A fenti könyv (egy négykötetesre tervezett Lhotsky-válogatás első kötete) az
 osztrák történész kisebb-nagyobb cikkeit, előadásait, kiállítási katalógusokban
 és nehezen megközelíthető folyóiratokban napvilágot látott vagy eddig még meg
 nem jelent írásait foglalja magában. Mint a kötet előszavából megtudjuk, a ki-
 adók gondosan megfontolták, mérlegelték a válogatás lehetőségét, szempont-
 jait. (A válogatáshoz csupán egy reflexió: jó ötletnek tartjuk, hogy belekerült a
 kötetbe a *Fuga und Electio* töredék, mert összehasonlítva a *Die Historiographie*
 Ottos von Freising c. előadás szövegével, fényt vet a szerző gondolatainak kiér-
 lelődésére.) A válogatott anyag elrendezésével nem óhajtunk vitatkozni — töb-
 bek között azért sem, mert ennek vitathatóságát maguk a kiadók is látták. Az idő-
 rendi beosztás ellen szólt a témák túlságosan is eltérő jellege — így témakörök
 szerint rendezték el a szerző munkáit. Két témakör szerint sorolódtak be a kötet-

be az írások: az elsón (Europäisches Mittelalter) belül Otto von Freisingről, Dante államelméletéről és történelemszemléletéről, a bécsi udvari könyvtár korai történetéről és az 1400 körüli korfordulóról olvashatunk; a második témakört (Das Land Österreich) az osztrák népnévet taglaló Ostarrichi c. tanulmánytól a Der österreichische Staatsgedanke címűig tíz írás reprezentálja.

A kötet hiányosságaként megemlíthetjük, hogy nincs hozzá külön név- és tárgymutató; ez majd a sorozat végén fog megjelenni, ami az egyes kötetek kezelhetőségét nem segíti elő. Indokolt lett volna képanyagot is elhelyezni a kötetben, különösen olyan esetekben, ahol ezek a Lhotsky-asszociációk helyességének ellenőrzésére szolgálhatnának (itt pl. az Otto von Freisinggel kapcsolatban említett Dürer- vagy Tizian-képre gondolunk).

A fenti kötet (és az egész sorozat) — filológiai akribiával elemzett speciális témái ellenére — úgy gondoljuk, rendkívüli tudományos közérdeklődésre számíthat. Elsősorban talán azért, mert a kötet tanulmányaiból bármely történeti tudomány művelője megismerheti egy tudós sajátos eredeti történelemszemléletét, a történeti megismerés lehetőségeivel, alapvető feladataival és célkitűzéseivel kapcsolatos gondolatait és általános emberi, filozófiai jellegű kérdéseire adott válaszait. Természetesen Lhotsky gondolatai között is találunk vitathatóakat, ellenkezésre késztetőket — azonban ezek a gondolatok mindig megfontolásra érdemesek. Nekünk magyaroknak — a ránk vonatkozó ismeretanyag miatt — speciálisan is figyelemre méltóak.

Lhotsky gondolkodásmódjának, tudományos elveinek, módszerének és stílusának elemzése terjedelmes tanulmány tárgya lehetne; a jelen referátum keretei még arra sem adnak módot, hogy a fenti könyvben megjelent írásokat részletesebben ismertessük. Azt viszont fontosnak tartjuk, hogy — ha csak igen érintőlegesen is — a szokásosnál bővebben szóljunk Lhotsky szemléletéről, múlthoz való viszonyáról.

Talán a leglényegesebb vonása Lhotsky műveinek az a tendencia, amely — folyamatosan, tervszerűen — az évszázadok óta beidegződött szaktudományi konvencióknak a lebomlására irányul. Közismert példaként szokták említeni a szerzőről, hogy a teljesen lezártnak hitt Privilegium maius kérdést is teljesen újraértékelte, és így új irányt szabott az arra vonatkozó kutatásoknak. Műveit olvasva az az érzésünk, hogy Lhotsky *mindenről* tudott valami merőben újat mondani. Nem fenegyerekeskedő extravaganciából, ellenkezőleg: a tényeket lehetőleg minden oldalról, a legaprólékosabb filológiai elmélyültséggel vizsgálva, és óriási tapasztalatából, műveltségéből következő beleélőképességével. Nagy érdeklődést tanúsított a középkor egyes, individuális embere iránt; igen jellemző erre az a mondása, amit a könyv bevezetésében Hans Wagner idéz: „*Was nützt mir die Genealogie aller Sigharde, wenn ich mir keinen vorstellen kann!*” Megpróbált elgondolkozni azon, hogy milyen emberek lehettek, akik Petrarca „hegyre menetele” előtt éltek; valóban annyira ostobák, bornírtak, egysíkúak, a horror novit megtestesítőik voltak-e, mint ahogy manapság fejlett civilizációs öntudatunkkal elképzeljük? Erre a kérdésre — bár attól sem vonakodik, hogy „egyenesen” fogalmazza meg gondolatait — írásaiból, a nagyfokú szubtilitással elemzett tényanyagból az evidencia erejével következik a negatív válasz.

Lhotsky gondolatai és adatai — folyamatos, következetes — tiltakozást jelentenek az ellen a szemlélet ellen, amely szemére hányja a középkori embernek, hogy nem „a mi szintünkön” gondolkodott. Ugyanakkor rámutatnak arra, hogy az akkori gondolkodásmód *más* ugyan, mint a miénk, de alacsonyabb rendűnek semmiképpen nem nevezhető. Ennek a másfajta szemléletmódnak a megértése és átélése tette a szerzőt alkalmassá arra, hogy emberközelségbe hozza — a laikus számára a tankönyvek száraz adataiból unalmasnak hitt — Otto von Freisinget. Lhotsky szerint a XII. sz-i történetíró a civitas diaboli megvalósulásától féltette kora emberiségét, és ezért Chronicájának nyíltan soha meg nem fogalmazott alapkérdése az, hogy *miért* olyan rossz ez a világ — e kérdés megválaszolásának feltételét pedig emberi lényegünk, történelmünk megismerésében látta. A középkor megértése — természetesen hatalmas tárgyi tudása mellett — tette óvatossá Lhotskyt az osztrák kiváltságlevelek „hamisság”-ának megítélésében (Epilegomena zu den Freiheitsbriefen), ez juttatta el őt arra a felismerésre pl., hogy a XII. században más, mélyebb jelentéstartama volt az Imperium Romanum fogalomnak, mint a XVII. sz-i „Heilig Römisches Reich deutscher Nation”-ná duzzadt monstrumnak. Így volt képes rámutatni pl. arra, hogy a haladás dicső gondolata korántsem újkori eredetű; egy XII. sz-i ember is kialakíthatta a saját — korát meghaladó és továbbfejlesztő — szaktudományi és filozófiai nézeteit, és ezeket a világ előtt is nyíltan és szabadon képviselhette (Otto von Freising. Seine Weltanschauung). Gotik in Österreich c. ragyogó kis történelmi esszéje (az azonos c. kiállítási katalógus bevezetője) pl. annak bizonyítására szolgál, hogy a gótika — a nem szakember számára stagnáló kornak tűnő — három évszázada folyamán az élet bizonyos területein nagyobb változások következtek be, mint a XVIII. sz. elejétől napjainkig.

A szerző minden alkalmat megragad arra, hogy rámutasson: mi az, amiiben — horribile dictu — a középkor *túlmutat* a görög—latin antikvitáson, vagy amiiben a mi korunk számára is például szolgálhat. Így kerít pl. sort annak kifejtésére, hogy Otto von Freising átlagosan képzett kortársai nagyobb érdeklődést tanúsítottak a történelmi események iránt, mint a mi korunk „általános műveltség”-gel rendelkező emberei — akkor is, ha a történelem mint sui generis tudomány nem szolgált még a megfigyelés tárgyául, és „csupán” olyan természetes követelménynek számított a történelmi tények ismerete, mint az ábécétudás. Érdemes elgondolkozni azon a gondolatmenetén is, hogy a középkori ember a haladást nem szóban, hanem ténylegesen követelte, de továbblépnie csak akkor volt szabad, ha — biztosítva ezáltal a fejlődés evolúciós jellegét — a múlt vívmányait és azok továbbhagyományozódásait alaposan és tökéletesen magáévá tette.

Említésre méltó a fenti kötet tanulmányai közül a Die Zeitenwende um 1400 c. írás. Az 1400 körüli viszonylag stagnáló időszak elemzésével — többek között a humanizmus megértéséhez is segítséget nyújtva — ha nem is marxista szemlélettel, de valami számunkra is lényegesre hívja fel a figyelmet: a történelem, a kultúra nem csupán egyes hősök, gondolkodók, szentek működésének az eredménye. Az egyszerűek, a kivételes megismételhetetlenek tettei hatástalanok maradnának a sokaság, a „szorgalmas taligások” tömegének a munkában való részé-

sedése nélkül; a zseniknek periodikusan szükségük van arra, hogy ez a névtelen sokaság vigye keresztül, dolgozza fel dialektikusan nagy kezdeményezéseiket.

Lhotsky szerint — ahogy a Gotik in Österreich-ben írja — a múlt csupán egy konvencionális kifejezés mindarra, amit az emberek már nem éreznek aktuálisnak, de ami valamilyen metamorfózisban mégis tovább hat. E múlt teljesítményeihez való viszonyát — úgy gondoljuk — leginkább egy általa is alkalmazott hasonlattal világíthatjuk meg. Otto von Freising világnézetével kapcsolatban annak kortársát, Bernard de Chartres-t idézi (nos esse quasi nanos gigantium humeris . . . insidentis . . . etc. — 66. p.): *Törpék vagyunk, akiket óriások tartanak a vállaikon, hogy náluk többet és messzebbre láthassunk. De erre nem azért vagyunk képesek, mintha nagyobbak volnánk náluk, vagy élesebb lenne a látásunk, hanem éppen azért, mert ezek az óriások tartanak minket, és emelnek bennünket a magasba.* A középkori emberek tudták, hogy ezeknek a gigászoknak — a patrisztika nagyjainak és az ókor egyes auktoritásainak — a teljesítménye nélkül nem emelkedhetek volna saját produkcióik magaslataira — mondja Lhotsky. Hasonló önértékelés jellemzi őt is. „Alázata” a középkor nagy teljesítményei iránt annál is imponálóbb, mivel a mi korunk eredményeinek magabiztos vállalásával, kellő öntudattal párosul (több ízben fejtegeti pl. azt a megállapítást, hogy — a sokak által lebecsült — történeti tudományok nem kevésbé mélyültek el korunkban, mint a természeti tényekre alapozott tudományok).

Nem tudjuk említés nélkül hagyni Lhotsky nyelvét. Írásainak felépítése rendkívül logikus. Görög—latin klasszikusokon és középkori szerzőkön iskolázott, bonyolult gondolatokat bonyolult mondat szerkezetekkel és választékos kifejezésekkel, ugyanakkor világosan és szabatosan kifejező elegáns stílus teszi élvezetessé írásait.

Érdemes külön megemlékezni Hans Wagnernek a sorozathoz írott bevezetéséről. Mint mondja, nem vállalkozhatott arra, hogy a válogatásban megjelenő 60 kisebb-nagyobb munkát egyenként elemezze, és bemutassa Lhotsky életét és pályáját — ez ma még nem is lehetséges. Szándéka csupán ez volt: *„meg kell kísérlni azt, hogy rámutassunk egyes munkaterületeire, röviden jellemezzük fő műveit, és az első töredékes áttekintést adjuk egy olyan összteljesítményről, ami az osztrák történetírásban egyedülálló volt és marad.”*

T. Pajorin Klára

Mayer, Hans Eberhard: *Geschichte der Kreuzzüge*. Stuttgart—Berlin, W. Kohlhammer Verlag, 1968. pp. 300, 3 térkép.

„A keresztshadjáratok története” az Urban Bücher tudományos zsebkönyvsorozat 86. köteteként jelent meg. Szerzője, H. E. Mayer (Nürnberg, 1932) történelmet, anglistikát és latint tanult a middletowni (Connecticut, USA), heidelbergi és innsbrucki egyetemen. 1956 óta állandó tudományos munkatársa a Monumenta Germaniae Historicanak, 1964-től középkori történelmet adott elő az innsbrucki egyetem docenseként, 1967-ben a kielii egyetem rendes tanára lett.

A zsebkönyv engedte, de azért nem túlságosan szűkre szabott határok között a legújabb kutatási eredményeket hasznosító igen gazdag eseménytörténetet ad